

УДК 811.111'373.46

СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ У ФАХОВІЙ МОВІ ФІТНЕСУ

Павлюк І. Б.

Статтю присвячено семантичній деривації у фаховій мові фітнесу. У статті зроблено спробу проаналізувати лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники вторинної номінації у даній терміносистемі. В рамках розвідки були описані моделі метафоричного та метонімічного перенесень.

Ключові слова: семантична деривація, метафора, метонімія, термін.

Статья посвящена семантической деривации в сфере фитнеса. В статье сделана попытка проанализировать лингвистические и экстралингвистические факторы вторичной номинации в данной терминотерминосистеме. В рамках исследования были описаны модели метафорического и метонимического переносов.

Ключевые слова: семантическая деривация, метафора, метонимия, термин.

The article is devoted to semantic derivation in the language of fitness. This paper attempts to analyze the linguistic and extralinguistic factors of secondary derivation in this terminology system. Within the framework of the study the metaphoric and metonymic models of semantic derivation have been described.

Key words: semantic derivation, metaphor, metonymy, term.

В основі семантичного термінотворення лежить зміна значення слова. Це продуктивний спосіб утворення назв для різноманітних понять, особливо у нових галузях науки і техніки, а також тих, що розвиваються. Загальноновживане слово, яке переосмислюється, виступає у ролі нового науково-технічного терміна. Семантична деривація в різних терміносистемах неодноразово ставала об'єктом дослідження таких науковців, як Т. Л. Канделаки [7], М. І. Мостовий [12], М. Н. Володіна [4], В. Н. Прохорова [14], І. А. Дегтярьова [6] та ін.

Механізм перенесення найменувань, чи семантичної деривації, тобто появи у слів нових значень, може бути описаний на основі тих семантичних ознак слова, які роблять можливим його застосування для номінації нових явищ та предметів [16, с. 94.]. В процесі семантично утворення слів під загальноновживане слово підводиться чітка дефініція. Для побудови нового терміна використовуються наявні, які вже функціонують у складі іншої термінології. Таке явище називається ретермінологізацією, тобто перенесенням готового терміна з однієї дисципліни до іншої з повним або частковим переосмисленням [2, с. 508]. Такий перехід термінів з однієї терміносистеми в іншу можна пояснити інтеграцією наук та появою нових фахових мов, які виникли на стику різних дисциплін. Теж саме можна сказати і про фахову мову фітнесу, яка розвивається не ізольовано, а в тісній взаємодії між термінологіями спорту, медицини та харчування. Ретермінологізація є в деякій мірі небажаним явищем у термінознавстві, адже веде до багатозначності терміна. Загальноновживане слово тільки у науково-технічному тексті скорочує число своїх значень і виявляє інші валентні можливості, причому змінюються їхні лексико-графічні зв'язки з іншими словами, вони стають обмеженими і стійкими [13, с. 39].

До явища семантичної деривації відносять широке коло семантичних перетворень, у першу чергу, різні види перенесень (метафоричні, метонімічні, функціональні), зміну семантичного обсягу слів (розширення та звуження, спеціалізація значень), семантичні кальки. Семантична деривація належить до так званої вторинної номінації, тобто до "використання вже наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції найменування" [15, с. 129].

Мета статті – виявити та охарактеризувати семантичні процеси, що відбуваються в англійській фаховій мові фітнесу, з'ясувати роль метафори та метонімії у становленні й розвитку досліджуваної терміносистеми.

Звідси випливають наступні завдання – визначити сутність метафоризації та метонімічного перенесення як семантичного процесу та виявити його продуктивні моделі в термінології сфери фітнесу, які ще не були об'єктом дослідження.

На семантичну деривацію термінів у сфері фітнесу мають вплив такі лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники, як поява нових понять, які вимагають вираження у терміносистемі, зміна уявлень про об'єм того чи іншого поняття, розвиток різних підходів у фітнесу, свідоме прагнення науковців змінити об'єм значення певного терміна, підвищений інтерес фахівців у сфері спорту та медицини, так само як і пересічних громадян, до проблем та покращення здоров'я населення.

Метафорична номінація можлива за наявності якої-небудь схожості нової реалії з уже існуючою, чи то за формою, величиною, якістю або зовнішньою схожістю. Знання законів пізнання допомагає простежити процес семантичного розвитку слова: рух від конкретного, як результат живого споглядання, до абстрактного, характеризує розвиток багатьох слів, які отримали вторинне значення в результаті метафоричної зміни значень. На цьому, зокрема, наголошують Мішланова С. Л. [11], Ліпіліна Л. А. [9], Лапшина М. М. [10], Лакофф Дж. [8] та багато інших дослідників.

Метафора – завжди порівняння, у якому приховане і переосмислене значення зіставляється з буквальним значенням на основі його внутрішньої форми [15, с. 119-120].

Досліджуючи явище метафоризації у фаховій мові фітнесу, слід зазначити, що провідну роль при творенні лексики фітнесу відіграє подібність реалій між загальноновживаними словами і термінами фітнесу, що знаходять своє відображення у подібності значень. Під час метафоричного термінотворення, який є процесом вторинної номінації, знову створена мовна одиниця – метафоричний термін – тягнє до своєрідного семантичного розгортання, оскільки починає починає функціонувати у знову народженому тексті як інтерпретант нового наукового поняття [1, с. 49]. Так, наприклад, утворився термін фітнесу *rabbit* (бігун на далекі дистанції) шляхом метафоричного перенесення від загальноновживаного слова *rabbit* “кролик”. Цей приклад є свідченням того, що існує тісний і нерозривний зв'язок процесів метафоризації з абстрагуванням значення.

Вивчення сфери функціонування термінів, які набули нових значень завдяки метафоризації, дає змогу виділити дві групи таких термінів, які підлягають транстермінологізації шляхом метафоризації:

- 1) терміни, які пройшли етап детермінологізації та одночасно функціонують у вихідному термінологічному полі без змін;
- 2) терміни, які не є поширеними у загальноновживаній мові.

У першому випадку метафора зв'язує лексичні одиниці двох мов (фахової мови та загальноновживаної мови), у другому – лексичні одиниці однієї мови (фахової мови).

З метою виявлення метафоричних основ для переноса і метафоричних моделей, які функціонують у фаховій мові фітнесу, нами було проведено дослідження термінологічної лексики, джерелом якої слугував термінологічний словник “Food and Fitness. A Dictionary of Diet and Exercise” [18]. В результаті дослідження поміж термінів фітнесу було виявлено метафоричні утворення, в основі яких лежить схожість ознаки понять або схожість кількох ознак:

- метафора за формою: **plate** – *диск штанги*, від **plate** – *тарілки, столового прибору*; **apple-shaped obesity** – *ожиріння в районі живота або чоловічий тип ожиріння*, від **apple** – *яблуко*; **pear-shaped obesity** – *ожиріння в районі бедер або жіночий тип ожиріння*, від **pear** – *груша*; **frame** – *тілобудова та шина для імпобілізації кісток та суглобів*, від **frame** – *каркас*; **washboard** – *дуже худорлява людина*, від **washboard** – *дошка для прання*; **six-pack** – *добре розвинуті м'язи черевного пресу*, від **six-pack** – *блок з шести банок пива*; **bridge** – *мостик, вправа для укріплення м'язів спини або переносиця, який вживається у медицині*, від **bridge** – *міст як архітектурна споруда*;

- метафора за функціональною подібністю: **dip** – *віджимання на брусах*, від **dip** – *коротке занурення*; **flush** – *раптове почервоніння обличчя або приток крові до м'язів внаслідок інтенсивного тренування*, від **flush** – *раптовий прилив*

води; **crawl** – кроль або вільний стиль у плаванні, від **crawl** – повзання або повільний рух; **press** – жим штанги, від **press** – натискання, стиснення; **windmills** – вітряк, вправа для розігріву плечових м'язів, від **windmill** – вітряк; **woodchopper** – лісоруб, вправа для розминки м'язів, від **woodchopper** – лісоруб; **good-morning** – гіперекстензія (під час виконання якої, людина нагинає верхню частину тулуба наче вітається), від **good-morning** – добрий ранок; **wind sprint** – короткотривале прискорення під час бігу, від **wind** – вітер, який має здатність бути поривчастим; **yoyo dieting** – швидка втрата та набір ваги, від **yoyo** – іграшка, яка рухається вгору та вниз;

- метафора за схожістю ознак: **bulk** – тіло кремезної людини, від **bulk** – велика кількість або маса; **layered eating** – програма з корекції ваги, під час якої спочатку споживається низькокалорійна, але об'ємна їжа, щоб знизити апетит перед вживанням висококалорійної їжі, від **layer** – шар, пласт; **junk food** – неповноцінна їжа, від **junk** – мотлох, барахло; **empty calorie** – висококалорійна їжа із низьким вмістом поживних речовин, від **empty** – порожній; **pyramid system** – вид силового тренування, коли навантаження поступово збільшується, а кількість повторень зменшується, **food pyramid** – харчова піраміда, від **pyramid** – піраміда;

- метафора за схожістю з тваринами: **inchworm** – вправа для покращення гнучкості м'язів спини, від **inchworm** – п'ядак; **butterfly** – стиль у плаванні, **butterflies** – нервово тремтіння, **butterfly machine** – тренажер, під час виконання вправи на ньому рухи нагадують метелика, від **butterfly** – метелик; **charley-horse** – судомо верхньої частини бедра, від **horse** – кінь (найбільшу кількість травм коні отримують у задні кінцівки), **frog stretch** – розтяжка-жабка, від **frog** – жаба;

- метафора за подібністю назви місця: **core** – тулуб, від **core** – серцевина, центральна частина чогось; **peak** – найвища точка фізичної підготовленості, від **peak** – вершина гори; **plateau** – стадія, коли нема очевидного прогресу, від **plateau** – плато, плоскогір'я; **threshold** – гранична величина, від **threshold** – поріг;

- метафори за схожістю з назвами професійної діяльності: **athlete's foot** – грибокве захворювання ніг, **athlete's heart** – розширення серця (часто пов'язане із заняттям спортом), від **athlete** – атлет, спортсмен; **miner's cramp** – судомо м'язів через надмірне подовиділення, від **miner** – шахтар; **farmer's walk** – прогулянка фермера (спортсмен несе вагу так само як у давнину носили воду відрами), від **farmer** – фермер.

Слід зазначити, що такий поділ метафоричних перенесень є доволі суб'єктивним, адже в основі переносу завжди лежить співставлення на асоціативному рівні, завжди існує емоційне сприйняття об'єкта, без якого поняття було б важко співставити.

В той час як метафоричне перенесення відбувається в мові через асоціації за подібністю, то метонімічний переніс – внаслідок суміжності предметів чи понять – часової, просторової, логічної, причинової, речової та ін. Метонімія відображає постійні контакти між об'єктами й типізується. Зв'язок між ланками іде від одного до іншого слова послідовно і опосередковано, що кардинально відрізняє метонімію від метафори.

Проблемі класифікації метонімічного переносу присвячені праці Д. Шмельова [16, с. 104], Р. Якобсона [17, с. 328], Гаспарова [5, с. 404], але жодна з них не є вичерпною, а стосується лише окремих аспектів. Метонімія є синтагматично мотивованою деривацією, яка в системі утворення нових лексичних одиниць в англійській мові протиставлена парадигматично обумовленим переосмисленням – метафорі, звуженню та розширенню значення та ін. Зіставлення розгорнутого експліцитного виразу і згорнутого імпліцитного виступає наочною ілюстрацією того, що метонімія утворюється за принципом семантичного стиснення [3, с. 3-7].

Метонімічні утворення, як узуальні, так і okazaційні, виконують передусім номінативну функцію, очевидно, внаслідок того, що метонімічний переніс, як правило, не має у складі лексичного значення конотації експресивності-емоційності [14, с. 68].

В досліджуваній фаховій мові виокремлюємо такі моделі метонімічного перенесення:

1) перенесення “процес – результат”: **blood** – пускати кров і бути в крові; **burn** – пекти і опік; **burnout** – змучитися і виснаження фізичних та духовних сил; **comeback** – одужання і реабілітація; **eating** – споживання їжі та їжа; **composition** – побудова і тілобудова; **conditioning** – піклування про фізичний стан здоров'я і хороша фізична форма; **adaptation** – пристосування і адаптація; **cramping** – виникнення судом і судоми; **drive** – стимулювати і стимул; **drying-out** – висушування і усихання; **exhaustion** – висмоктування і виснаження; **perspiration** – потіння і піт; **practice** – тренування і вправа;

2) перенесення “результат – процес”: **build** – тілобудова і зміцнювати здоров'я; **challenge** – виклик і робити виклик; **cheating** – обман і махлювати (не притримуватись дієти); **circumdation** – обертальний рух і виконувати обертальний рух; **condition** – форма, натренованість і тренувати; **atrophy** – атрофія органа і виснажувати; **lunge** – випад і робити випад;

3) перенесення “процес – особа”: **coach** – тренувати та тренування; **contest** – змагатися і змагання; **burnout** – виснажувати і виснажена людина; **dope** – приймати допинг та особа, що приймає допинг; **dropout** – перестати займатись якоюсь справою і особа, яка більше не займається спортом;

4) перенесення “процес – предмет”: **bicycle** – їздити на велосипеді і велосипедний спорт; **treadmill** – одноманатна механічна праця і бігова доріжка; **nutrition** – харчування і наука про харчування; **intolerance** – непереносимість та алергія; **fast** – постити і піст;

5) перенесення “предмет – особа”: **arm** – рука і гравець із сильним кидком; **pacemaker** – пейсмейкер і лідер у забігу; **pronator** – м'яз-пронатор і особа, яка пронує під час бігу або ходьби.

Дослідження термінів фітнесу, утворених шляхом семантичної деривації, відбувається за загальними законами семантичного розвитку, тобто нове термінологічне значення є вмотивованим, зв'язане із вихідним словом, на основі якого воно утворилось. Слід зазначити, що метафоричне перенесення у кількісному співвідношенні є поширенішим, ніж метонімічне. Підсумовуючи, відзначимо, що у терміні сполучаються різні типи значень – абстрактні і конкретні, так само, як метонімічні зв'язки значень терміна є схожим до реальних відношень між предметами, процесами, явищами об'єктивного світу.

Семантична деривація, отже, використовує наявні у загальноживаній мові слова у термінологічному значенні, і тим самим поповнює термінологію кількісно та якісно.

Перспективним напрямком подальшого дослідження може бути розгляд та аналіз семантичних відношень всередині терміносистеми фітнесу, а саме полісемії, омонімії, синонімії та антонімії.

Література

1. Алексеева Л. М. Термин и метафора: семантическое обоснование метафоризации / Л. М. Алексеева. – Пермь, 1998. – 250 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: Книжный дом “ЛИБРИКОМ”, 2010. – 576с.
3. Бевз Т. Загальні закономірності семантичної деривації / Т. Бевз // Наукові записки. – Випуск 35. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. Вінниця. - С. 3-7
4. Володина М. Н. Когнитивно-информационная природа термина и терминологическая номинация. Дис.. канд. филол. наук: 10.02.04. / М. Н. Володина – М., 1998. – 345 с.
5. Гаспаров М. Л. Избранные труды. т. 2. О стихах / М. Л. Гаспаров. – М.: Языки русс. культуры, 1997. – 504 с.
6. Дегтярева И. А. Исследование современного содержания и развития терминов литературоведения: на материале английской и русской литературоведческой терминологии. Дис. . канд. филол. наук: 10.02.19. / И. А. Дегтярева. – М., 2002. – 194 с.
7. Канделаки Т.Л. Семантика и мотивированность терминов / Т. Л. Канделаки. М.: Наука, 1977. – 167 с.
8. Лакофф Дж. Метафоры. которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 387-415.

9. Липилина Л. А. Когнетивные аспекты семантики метафорических инноваций (на материале существительных, появившихся в современном английском языке за последние 30 лет): Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. / Л. А. Липилина. – М., 1998. – 249 с.
10. Лапшина М. М. Семантическая деривация в когнитивном аспекте. Дис... докт. филол. наук: 10.02.19. / М. М. Лапшина. – СПб., 1996. – 331 с.
11. Мишланова С. Л. Метафора в медицинском тексте (на материале русского, немецкого, английского языков). Дис... канд. филол. наук: 10.02.19. / С. Л. Мишланова. – Пермь, 1998. – 166 с.
12. Мостовой Н. И. Детерминологизация в современном английском языке: Автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.04. / Н. И. Мостовой. - Киев, 1971. – 23 с.
13. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). Дис... док. філ. наук: 10.02.01. / Непийвода Н.Ф. – К., 1997. – 421с.
14. Прохорова В. Н. Русская терминология (лексико-семантическое образование) / В. Н. Прохорова. – М.: Филол. фак. МГУ, 1996. - 125 с.
15. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды / В. Н. Телия // Языковая номинация: Виды наименований. М.: Наука, 1977. – С. 129-221.
16. Шмелев Д. Н. Внешние и внутренние факторы семантического развития. Основные типы семантических изменений в современном русском языке / Д. Н. Шмелев // Русский язык и советское общество: Социолого-лингвистическое исследование. – М.: Наука, 1968. – С. 92-128.
17. Якобсон Р. Заметки о прозе поэта Пастернака / Р. Якобсон // Работы по поэтике. – М.: Прогресс, 1987. – С. 324–338.
18. Kent M. Food and Fitness. A Dictionary of Diet and Exercise / M. Kent. – Oxford. New York. Oxford University Press. 1997. – 356 p.